

ЕТНОСОЦИОЛОГИЈАТА И ЛИНГВИСТИЧКИТЕ ПРОУЧУВАЊА

Михајло МАРОВИЌ¹, Соња НОВОТНИ¹

¹Македонски јазик и книжевност, Филолошки факултет, Универзитет во Тетово
mihailo.markovic@unite.edu.mk

Апстракт

Во трудот којшто е предмет на наша обработка посветивме внимание на лингвистиката и лингвистичките проучувања, етнолошките и етнографските проучувања, како и на социолошките и социолингвистичките проучувања. Опфатени се поделбите коишто се карактеристични за секоја наука одделно, а воедно и заедничките елементи коишто ги обединуваат во една наука, а тоа е етносоциолингвистиката.

Клучни зборови: лингвистика, социологија, етнологија, социолингвистика.

Abstract

In the paper that is the subject of our processing, we have paid attention to linguistics and linguistic studies, ethnological and ethnographic studies, as well as sociological and sociolinguistic studies. The divisions that are characteristic of each science separately are covered, as well as the common elements that unite them in one science, and that is ethnosocial linguistics.

Keywords: linguistics, sociology, ethnology, sociolinguistics.

Увод

Под општа лингвистика се подразбира откривање на општите закони на јазикот, сите закономерности во методологијата воопшто, сите класификации на јазиците (врз основа на нивното сродство или врз основа на заедничките карактеристики). Јазикот е систем од знаци. Како систем од знаци тој спаѓа и во семиологијата (семиотиката) како наука што ги проучува сите типови на знаци што имаат одредена комунникациска вредност. Следствено, семиологијата е поширока наука од лингвистиката. (Лаброска, 2010: 3-4) Поимот структура на јазикот почнува да се употребува во 19-20 век за да значи дека единиците не се јавуваат хаотично, туку системно. Основач на структурализмот во лингвистиката е Фердинанд де Сосир. Де Сосир првпат покажува дека јазикот треба да се разгледува како систем од знаци во својата прва книга за вокалниот систем во индоевропските јазици. Врз основа на односите на фонемите во системот тој воведува нова фонема за која се претпоставува дека постои. Подоцна, со откривањето на хетитскиот јазик е докажано дека таа фонема постои. Структурализмот отворил нов пат за попрецизно доаѓање до нови сознанија за карактеристиките на јазикот. Во структурата на јазикот имаме хиерархиска поврзаност. Самиот јазик, односно „живата реч“ е во тесна врска со социологијата и со етнологијата, па дури, тие се придодаваат едната кон другата. (Пандев, 2007: 7-8)

Етнологијата (народознание) е наука што ги проучува настанокот и развитокот на народите и нивната вкупна материјална и духовна култура. Зборот етнологија за првпат се спомнува

во 1787 година, а зборот етнографија потекнува од 1810 година. Овие два изрази имале прилично различни значења од оние кои денес им се придаваат. Исто така, треба да се напомене дека на појавата на етнологската мисла и претходи настанувањето на специфичните терминологији. Доколку се проследи историјата на сознанието за човекот, од гледиштето кое нè интересира, може да се забележи дека првичните интересирања биле кон егзотичните, архаични (или како што тогаш ги нарекувале, примитивни) општества. Модерните истражувања од аспект на етнологијата и антропологијата имаат голема примена во целиот свет, независно од тоа дали станува збор за истражувања на традициските култури или современите текови. Современите етнологија и антропологија станаа исклучително разновидни, со широк спектар на субдисциплини. Во таа насока, ориентацијата и фокусот се ставени на етничноста, идентитетот, религијата, културното наследство, политиката, економијата, миграциите, родот, комуникацијата и др. Сите тие на свој начин влијаат врз општествениот и економскиот развојот на државите. Од тие причини, главна цел на секоја земја е да ги развива своите капацитети во етнологијата и антропологијата. Тргувајќи од фактот што етнологијата и социокултурната антропологија се втемелуваат како емпириски науки што настојуваат да дојдат до сознанието со теренски истражувања, се даваат контурите на современите теренски истражувања. Главниот акцент се насочува кон методолошкиот пристап при теренските истражувања за истражување на социјалната димензија на дадено етносоциоллингвистичко истражување и неговата комуникациска функција преку дадени етнографски признаци. При истражувањата се земаат предвид и непосредните забележувања, набљудувања и учествувања во разни обредни активности или т.н. инсајдерски пристап на истражувачот (Петреска, 2001: 162-192). Ваквите трендови во британската социјална антропологија и американската културна антропологија почнуваат од 80-тите години на XX век, кога ги напуштаат „егзотичните, далечните терени“ и се ориентираат кон „антропологијата дома“ (anthropology at home). Во европските етнологии овие преместувања на полињата на интерес се гледаат во временски и просторен план (Rihtman-Auguštin, 1988: 73–106; Беновска-Събкова, 2001: 21–22; Segalen, 2002: 16, 19; Ѓаро Žmegač, Gulin Zrnić, Pavel Šantek, 2006: 29). Главниот акцент се става на современата градска секојдневност, ако се земе предвид фактот дека во повоениот период, т.е. социјалистичкиот период, кога беа развиени миграциите село – град, со што имаме многу преселби во градовите, а тоа се должеше на процесите на индустријализација и модернизација и претворање на селанството во работничка класа (Ацески, 1996: 40–41; Петреска, 2008: 17–18). Иако има и мислења што сметаат дека во ваков случај може да се постави прашањето за приватноста на одделни забележувања, како и приговор поради воопштувања врз основа на тие приватни забележувања, сепак сметаме дека не треба да ги избегнуваме непосредните забележувања што ни се случуваат во која било прилика и да трепериме дали ќе ни се постави прашањето за приватноста на нашето забележување. Понекогаш работите ни се чинат толку „секојдневни“ што забораваме да ги кажеме; или пак многу често, вршејќи интервју со некој испитаник, тој ни вели, на пример, дека не прави никакви обреди, било да се работи за некој празник било за некој семеен настан, а

при првата прилика за вакви настани кај истиот испитаник можеме да видиме вршење на цела низа обреди. Почитувањето на традиционалните обреди и обичаи го одразува животот и духот на секој народ, што се потврдува и преку лексичкиот фонд. Несомнен е словенскиот карактер на традиционалната култура, па со споредбената анализа се потврдени бројни термини со идентична семантичка структура за обредноста поврзана со животниот циклус во македонскиот и во другите јазици. Дел од оваа лексика е карактеристичен за одделни македонски региони како значаен белег на регионалниот идентитет, а друг дел се совпаѓа со лексиката на други јазици упатувајќи на обреди и обичаи што може да се сметаат за балкански, јужнословенски или за општословенски. Македонскиот, како и другите балкански народи, живејќи во патријархална средина настојувал да ги зачува традиционалните елементи на живеењето, а пред сè обредите и обичаите. Почитувањето на традиционалните обреди и обичаи го одразува животот и духот на секој народ, што се потврдува и преку обредната лексика во македонскиот јазик. (Петреска, 2001: 162-192) Македонските обичаи, и материјални и духовни, како што се благослови, клетви, обредни песни и др., се посебно интересни за проучување од етносоциолошки и лингвистички аспект и ја покажуваат посебноста на македонскиот народ и на македонскиот јазик.

Социологија, пак, е наука за човечките општества која е целосно фузирана со лингвистиката, односно со општењето во општеството. Таа е општествена наука (што е и всушност нејзин неформален синоним) која користи разновидни методи на емпириско истражување и на критичка анализа за развивање и обработување тело на знаење и теорија за човечката општествена дејност, често со цел да се примени таквото знаење за проследување на општествената благосостојба. Предметот на проучување се движи од микро ниво на агенци и на интеракција до макро ниво на системи и на општествени структури. Социологијата е тематско и методолошки многу пространа дисциплина. Во нејзини традиционални фокуси спаѓаат, општествената стратификација (како класните релации), религијата, секуларизацијата, современоста, културата и девијацијата, а нејзините приоди вклучуваат квалитативни и квантитивни истражувачки техники. Многу од она што го прават луѓето спаѓа во рамките на категоријата на општествената структура и агенци, социологијата постепено го проширува својот фокус кон понатамошни субјекти, како медицинските, воените и казнените институции, интернетот, а дури и улогата на општествената активност во развојот на научното знаење. Опсегот на општествено научните методи во голема мера се има проширено. Лингвистичките и културните пресврти во средината на XX век довеле до повеќе толкувачки, херменевтички и филозофски пристапи кон анализа на општеството. Социолингвистичкото гледиште кое е тесно поврзано со општествените елементи на функционирање ги проучува јазиците и нивниот општествен контекст. Како што меѓу јазикот и општеството постои сложен сплет на односи, така ова широко и интердисциплинирано поле на проучување може условно да се парцелизира со оглед на специфичните предмети, методи и посебни цели на истражување на неколку области со обележани карактеристични двочлени и трочлени

називи. Покрај социолингвистичката во потесна смисла свој удел тука имаат дисциплините како што се: антрополошка лингвистика, етнолингвистика, социологија на јазикот, социјална психологија и психолингвистика. Сите овие научни области освен теориски наоѓаат и аспекти на примена во определени области во животот. Социолингвистичкиот пристап во разни јазични нивоа во својот видокруг ги проучува еднолингвистичките обрасци на однесување, социопсихолошките ставови кон јазикот, психолингвистичките процеси на усвојување на други јазици, и сите овие имаат мултидисциплинарен комплекс. Во различни средини се среќава различен термин за науката која ги вкрстува лингвистиката и културата, па така, руските научници оваа наука ја нарекуваат лингвострановедение, а кај нас истата се нарекува лингвокултурологија. Ова ја опфаќа свеста за феноменот разновидност на јазични средства за когнитивни и културни видови на различност за различни општествени функции на даден јазик, за комуникацискиот потенцијал на говорникот, за диференцијалниот начин на употреба итн. Ваквата дистинктивност треба да се повикува на сите етапи од наставниот процес, од изборот на јазик преку селекција на материјалот, до презентацијата на учебниците. Под сплетот на меѓусебно поврзаните пристапи на јазикот и културата во општеството може да се издвои дека во основата на социјалната психологија, како наука која проучува интеракција на индивидуално однесување и неговиот општествен контекст, почна да расте и социјалната психологија на јазикот, која пак ги проследува јазичните активности од аспект на условените ставови, мотивации, намери и очекувања. Под нивниот агол на гледиште може најдобро да се согледаат проблемите кои настануваат при вкрстувањето на два јазика и две култури. Човекот учи странски јазик за да може да го прошири гледиштето на другите култури, но пред сè, поради олеснета комуникација, односно избегнување на ефектот криво огледало. Социолошката психологија и нејзината примена најдобро ја илустрира канадскиот психолог Гарднер (1979) (според: Дикро и Тодоров, 1987) според кого општествената средина одредува збир на културни верувања во дадена заедница. Овој збир влијае на начинот и на степенот на манифестирање во релевантните компоненти на личноста (интелегенцијата) и способноста на примање на странските јазици. Може да се заклучи дека има многу основи за специфична социолингвистичка перспектива во отстранување на општествената употреба на различниот систем во различна говорна дејност (Дикро, Тодоров, 1987). Термините комуникација и општење се синоними. Сепак, според одделни сфаќања, поимот општење се сфаќа како нешто повеќе од комуникација и нешто повеќе од размена на информација. Во одделни современи науки постојат одделни дефиниции кои потесно ја дефинираат комуникацијата. Во нив се тргнува од особеностите на предметот на проучување во дадената наука. Вкупниот број на современи дефиниции за комуникацијата во различни науки денес изнесува над 100. Комуникацијата е чин на општење. Комуникацијата е врска меѓу две или повеќе единки, заснована врз заемно разбирање. Комуникацијата е соопштување информација од едно лице на друго или на повеќе лица. Комуникацијата е процес на пренесување информации меѓу луѓе или живи суштества. Комуникација е формална употреба на технички средства што служат за

пренесување информација. Комуникацијата е пренесување пораки од едно место до друго. Комуникацијата е способност за собирање и обработување пораки. Комуникацијата е активност на организмот. Комуникацијата е процес во кој една единка влијае врз однесувањето на друга единка. Комуникацијата е начин на создавање односи на поврзување и разбирање меѓу луѓето. Комуникацијата е воспоставување информациска врска меѓу два система или меѓу елементите на еден или повеќе системи кои имаат способност да примаат, да запомнуваат, да обработуваат и да испраќаат сигнали. Самиот збор комуникација, зборовите изведени од него и соодветните синоними (од зборот општење) се јавуваат со повеќе значења и често се употребуваат во секојдневното зборување (Дикро, Годоров, 1987).

Проблематиката на стандардните јазици и нивната норма сериозно се третира во современата лингвистика. Прашањата поврзани со литературнојазичната норма може да бидат третирани и од лингвистички аспект, и од поширок – социолошки и политички аспект. Во социолингвистиката општо се познати и дефинирани фазите во развојот на нормата: од нејзината селекција, преку нејзината дескрипција, кодификација, елаборација, акцептуација, имплементација, експанзија, култивација, до нејзината евалвација и можна реконструкција. На нормата на стандардниот јазик, како и на самиот јазик, се гледа како на жив организам, динамичен феномен. Нормата е динамичен феномен, но таа треба да се негува. Во нејзиниот раст и развој, таа треба да се негува и да се насочува, за да се заштити од обезличување и од силата на стихијата. А тоа го прават обично лингвистите. Прифаќањето на нормата треба да се сфаќа како постапка преку која се внесува повеќе системност и организација во јазикот, а не како нешто со кое се губи слободата на изразувањето. Ова е, всушност, начело на Корубин дека јазикот нема апсолутно статички карактер, туку оти нормата е динамична појава во состојба на статичност и дека таа стабилност е обусловена од објективниот развој на јазичната стварност. Сепак, промените што ги носи времето не смеат да го нарушуваат системот на македонскиот јазик. Каква е и до каде е нашата наука за стандардниот јазик? Ако се свртиме назад, најсистематично, најбогато и најобемно дело во оваа област ни остави Благоја Корубин. Книгите под насловот „Јазикот наш денешен“ можеме да ги сметаме за универзитетски учебници во оваа област. Она што Корубин го направи е и методолошки издржано. Тој третираше и теориски прашања и практични проблеми во врска со литературнојазичната норма. Тој ги постави темелите на научниот пристап кон прашањата за нормата на стандардниот јазик во македонската лингвистика. Корубин третираше теориски и практични проблеми во врска со животот на нормата на македонскиот стандарден јазик во негово време. Од практичните проблеми со кои се занимаваше, важно место зазема примањето и употребата на странската лексика во нашиот јазик. Неговите ставови беа засновани врз продлабочени размислувања и се инспиративни (Корубин, 1980). Појавата на социолингвистиката на научната сцена овозможи да се согледаат многу аспекти на структурата, усвојувањето и употребата на јазикот вклучувајќи ја и јазична настава. Популарноста на оваа дисциплина е доста развиена, особено на универзитетите, поради што во нејзината струкура влегува и

наставата за јазикот разгледувана од повеќе аспекти: традиционалниот пристап, дискусиите, мајчиниот јазик, разгледување и принципи во наставата за јазикот итн. Педагошката релевантност на социолингвистиката се разгледува во две перспективи: надворешна и внатрешна. Надворешната перспектива опфаќа филолошки контекст на јазичните студии: историја, цивилизација, книжевност и култура на народот кој го говори јазикот којшто е предмет на наставата. Внатрешната перспектива е изразено маркантнолингвистичка, со што ја разработува структурата и употребата на самиот тој јазик како комуникациски систем обликуван со интеракција на различни општествени чинители. Конвенционалните претстави за целите на јазичната настава во случајот со мајчиниот јазик може да се сведе според моделот на идеалниот и статички сфатен исправен јазик според пишувањето на некој добар лингвист (книжевник) (Марковиќ, 2015). Социолингвистиката признава постоење на различни јазични варијанти, стилови и норми, како и разнородни потреби и услови на јазичното општење, со што става акцент на креативно користење на јазичните средства и на слободата на комуникација на различни групи составени од изворни и од неизворни говорители во дадена околност. Во наставата за изучување на странски јазици во врска со ова се јавуваат инструментални и интегративни мотивации за опслужување на јазичката комуникација во определени цели кои ќе користат во надградбата на културата на даден јазик (Бугарски, 1996). И социолингвистиката допринесува значајни прегледи во разноликоста на употребата на јазичните средства во нормалната комуникација, а наставата за јазик во овој дел треба да обезбеди диференцијални говорни навики и развој на други јазични способности и вештини низ некој вид на пристап на повисоко ниво од она кое е најчесто застапено во програмите за изучување на јазиците (пишување, различна норма на говор, различен функционален стил, различен вид на текстови итн.) (Марковиќ, 2015). Важно е доследно да се избегнува потценувачкиот однос наспрема регионално маркираните дијалекти, урбаниот супстандард и етничкиот акцент на зборови наспрема говорните одлики на оние кои немале можност да добијат формално образование, а кои воедно се предмет на академско и општествено дискриминирање. Социолонгвистиката и социјалната психологија стојат зад ставовите на јазичните варијанти и нивните говорители, додека предрасудите за говорот на другите се надвор од комуникациското и човечкото културно, национално и стилско ниво. Во тоа е суштината на социолингвистичката свест во наставата за јазикот. Секоја настава по својата природа подразбира многу упростувања и идеализации во далеку сложената реалност. Во наставата за јазик, по правило се придржуваат апсолутизираните двовалентни вредности во ориентација на стилот добро-лошо. Наспрема тоа самата природа на социолингвистиката упатува на диференцирање и нијансирање на нејзиниот предмет и пристап, нејзините вредносни оценки, различните компоненти на јазичниот и ситуациониот контекст и вербалната комуникација. Сплетот на наставата за јазик и социолингвистиката овозможува погоден простор и плодна почва за систематско промислување на проблематиката од интерес за двете науки како емпириски, така и релевантно. Секоја издржана теорија на наставата за јазик мора сериозно да ги земе

во обзир специфично-социолингвистичките сознанија за усвојување и употреба на јазикот, со што процесот на учење на јазикот може да се олесни со воочување на поединечни јазични определби и обележја кои во суштина се тесно поврзани со општествените вредности кои се интересни за теоријата на социолингвистиката. (Марковиќ, 2015)

Во рамките на проучувањето на македонскиот јазик од социолингвистички аспект треба да се имаат предвид дијахронијата и синхронијата. Истражувањето на актуелните состојби упатува кон разгледување и на историските процеси и општествените промени коишто придонеле за промена на статусот и престижот на неколку јазици на Балканот. На територијата на Балканскиот Полуостров уште од антиката се случува контактот на јазиците, со оглед на тоа што во текот на повеќе милениуми се одвивало доселување на различни народи, со што се создавале услови за јазични контакти и интерференција. Старогрчкиот е јазикот којшто првенствено се одликува со престижна функција, и тоа во рамките на тогаш познатиот свет. Тоа се должи најмногу на културната и книжевната традиција на Античка Грција, но и на економската експанзија во колониите. Подоцна, латинскиот претставувал административен јазик на политичката и воената моќ во текот на шест века на Балканот, така што неизбежно станал еден од важните фактори за конвергентниот развој на јазиците, исто како и грчкиот, што претставува важен елемент за појавата на балканизмите и за оформувањето на Балканскиот јазичен сојуз. Всушност, близината на јазиците што се случувала на ниво на разговорен јазик, значи на ниво на диглосија, ги создава условите за јазична интерференција. На тој начин, словенскиот идиом што се употребувал, покрај тоа што претрпувал влијание од класичните јазици, можел да стане и книжевен, стандардизиран јазик, и тоа со помош на еден екстралингвистички фактор - христијанството, значи религијата, и црквата на којашто и било потребно приближување до народот. (Спасов, 2005, 2006)

Заклучок

Поставувањето и истражувањето на оваа тема отвора широк спектар за натамошни продлабочени и интердисциплинарни компаративни истражувања на етносоциолошката култура низ вековите на пошироките балкански простори. Лингвистичките проучувања во областа на социологијата, психологијата, говорот и јазикот, дистрибуцијата, етнологијата, етнографијата итн., во нашата работа ги извршивме врз основа на куса анализа во која ги опфативме основните сегменти на етнологијата, социолошките проучувања и поделби, социолингвистиката и нејзините гранки, социолингвистичките аспекти на македонскиот јазик и сл., со што дадовме кус преглед на лингвистичките правци и проучувања зададени како цел во нашиот труд. Со ваквиот пристап и прикажување на проучувањата и поделбите на етнологијата, социологијата и лингвистиката дадовме само мал приказ, којшто се надеваме дека дека ќе поттикне на поопширни и продлабочени мултидисциплинарни проучувања во оваа научна гранка.

Користена литература на кирилица:

- [1]. Ацески, Илија. (1996). *Скопје - социолошка студија*. Екопрес, Скопје.
- [2]. Бугарски, Ранко. (1996). *Лингвистика у примени*. Београд.
- [3]. Гирц, К. (2007). Толкување на културите. *Одбрани есеи*. Магор, Скопје.
- [4]. Дикро, О., Тодоров, Ц. (1987). *Енциклопедиски речник на науките за јазикот 2*. Скопје.
- [5]. Дикро, О., Тодоров, Ц. (1994). *Енциклопедиски речник на науките за јазикот 1*. Скопје.
- [6]. Корубин, Благоја. (1980). Јазикот наш денешен, *НИО „Студентски збор“*. Скопје.
- [7]. Лаброска, Веселинка. (2010). *Скрипта по општа лингвистика*. Тетово.
- [8]. Марковиќ, Михајло. (2015). *Практикум и учебно помагало по општа лингвистика (за потребите на студентите на Универзитетот во Тетово)*, Интерна скрипта. Тетово.
- [9]. Новотни Соња, Марковиќ Михајло. (2016). Лингвистиката и лингвистичките проучувања во минатото и денес. *Јазикот наш денешен – јазикот наш насушен*. Скопје.
- [10]. Петреска, Весна. (2001). *Методолошки аспекти на современите теренски истражувања при смртта*. ЕтноАнтропоЗум, Скопје.
- [11]. Петреска, Весна. (2008). Етнографија на современиот семеен живот во македонското семејство. *Традициски и нови културни модели во обредноста и семејниот живот, Институт за фолклор „Марко Цепенков“*. Посебни изданија, кн. 70, Скопје.
- [12]. Петреска, Весна. (2008). Категориите близина и дистанца: *Етнолошкоантрополошко истражување на народната култура, Институт за фолклор „Марко Цепенков“*. Посебни изданија, кн. 72. Скопје.
- [13]. Пандев, Димитар. (2007). *Пристап во македонската лингвокултурологија*. Скопје.
- [14]. Спасов, Људмил. (2005). *Избрани поглавја од историјата на македонскиот писмен јазик – бојата на јазикот I*. Скопје.
- [15]. Спасов, Људмил. (2006). *Избрани поглавја од историјата на македонскиот писмен јазик – бојата на јазикот II*. Скопје.

Користена литература на латиница:

- [1]. Bandić, Dušan. (1983). Koncept posmrtnog umiranja u religiji Srba, *Etnološki pregled, br. 19*. Beograd.
- [2]. Bauzinger, Herman. (2002). Etnologija, *Od proučavanje starine do kulturologije. Biblioteka XX vek, 129*, Beograd.
- [3]. Bodri, Patrik. (1992). Izlaganje opasnostima: između poricanja i ritualnosti (Reklame i odnos prema smrti), *Smrt, nasilje, seksualnost. Biblioteka XX vek, 76*, Plato, Beograd.
- [4]. Čapo Žmegač Jasna, Gulin Zrnić Valentina i Pavel Šantek Goran. (2006). Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja. *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja. Ur. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek, Institut za etnologiju I folkloristiku*, Biblioteka Nova Etnografija, Zagreb.
- [5]. Čolović, Ivan. (1986). *Divlja književnost*. Nolit, Beograd.
- [6]. Rajković, Zorica. (1988). Znamenje smrti. Posebna izdanja, knj. 68, Izdavački centar Rijeka, Zavod za istraživanje folklor, Rijeka–Zagreb.
- [7]. Rihtman-Augustin, Dunja. (1978). Novinske osmrtnice. *Narodna umjetnost, 15*, Zagreb.
- [8]. Rihtman-Augustin, Dunja. (1988). *Etnologija naše svakodnevce*. Školska knjiga, Zagreb.
- Spolsky, Bernard. (2004). *Language policy*. Cambridge: Cam